

BAUDELAIRE és A MODERNSÉG SZÜLETÉSE

Papp Ágnes Klára

KRE BTK Magyar Nyelv-, Irodalom és Kultúratudományi Intézet

Baudelaire és a modernség

Mi változik meg a költészetben Baudelaire-rel?

- ▣ Baudelaire szépség-fogalma
- ▣ Az ambivalencia mint a baudelaire-i világlátás jellemzője
- ▣ Baudelaire modernség-fogalma és a modernség időtapasztalata
- ▣ A nagyváros és a „kószáló” megfigyelő (flâneur) szempontjának jelentősége Baudelaire költészetében

Romantika és modernség határán

Kortársai:

- Victor Hugo
- Gérard de Nerval
- Flaubert

„Mesterei”:

- Théophile Gautier
- A. E. Poe felfedezése
 - Halál-kultusz
 - Tökéletesség-eszménye
 - Város-élmény
- Wagner: a korabeli támadásokban egyike védelmezőinek

Baudelaire: *Richard Wagner és a Tannhäuser Párizsban* (1861)

„mert az igazán meglepő az lenne, ha a hang nem lenne képes arra, hogy szint sugalljon, a színek nem lennének képesek zenei képzetek felkeltésére, és a hang és szín alkalmatlan lenne gondolatok közvetítésére; a dolgok mindig kifejezhetők lévén kölcsönös analógiákkal”

Baudelaire szépség-fogalma 1.

elemzett vers: Himnusz a szépséghez

Baudelaire: *Himnusz a szépséghez* - A szépség, mint félvilági nő

Mennyeknek méhe szült, vagy bús
gyehenna téged,
oh, Szépség? A **szemed** egyként tud
ontani
égi s pokoli fényt, jótéteményt és
vétket,
s bízvást lehet a bor másának
mondani.

Szemedben őrzöd a napnyugtát és a
hajnalt,
illatos vagy, miként a felhős estelek,
csókod varázssital és amfora az **ajkad**,
melytől gyáva a hős és bátor a gyerek.

Küldött fekete mély, vagy ég
csillagtetői?
Szoknyád után a Sors kullog, mint hű
kutyád;
szeszélyes kezeid Jó és Rossz
magvetői,
mindent kormányozol s **ajkad** választ
nem ad.

A **holtakon tiporsz, Szépség**, gúnyt
göggel úzve,
s nem megvetett diszed a Szív
Borzalma sem;

a gyilkosság is ott táncol, **csípődre**
fűzve,
kedvenc ékszereid közt, szerelmesen.

Láng vagy s az elvakult lepkék feléd
repesve
elégnek reszketőn s mondják: Áldott a
láng!
A hő szerelmesek édes párjukra esve
sírjukat ölelik, bús haldoklók gyanánt.

Ég küld-e vagy pokol, mindegy, minek
is kérdem?
Oh, Szépség, csodaszörny, rémítő, üde,
szent!
Csak **szemed, mosolyod, lábad** tárja
előbem
az imádott, soha nem ismert Végtelent!

Légy Isten angyala, vagy a Sátán
szírenje,
mit bánom? **Bársonyos tündér szemmel**
ha kelsz,
úrnőm, egyetlenem, óh, illat, zene, fény
te,
enyhül a rút világ s könnyűl a lomha
perc!

(Tóth Árpád)

Baudelaire szépség-fogalma 2.

elemzett vers: Himnusz a szépséghez

- ▣ A szépség megtestesítője: a félvilági nő

Miért?

- Szépség és morál elválása
- Szerelmkép: nemcsak lelki, hanem testi szerelem: gyönyör, mámor
- Szerelem és halál, mulandóság összekapcsolása
- Mulandóság és amoralitás összekapcsolódás
 - ▣ Ld. még: Fleurs du mal – a „mal”: egyszerre erkölcsi, teológiai értelemben vett Rossz és fájdalom, betegség
- A szépség művisége (↔ romantika természetes szépségideálja)

Következmény: a szépség ambivalenciája

Baudelaire: Himnusz a szépséghez - Szépség és morál

Mennyeknek méhe szült, vagy bús
gyehenna téged,
oh, Szépség? A szemed egyként tud
ontani
égi s pokoli fényt, jótéteményt és
vétket,
s bízvást lehet a bor másának
mondani.

Szemedben őrzöd a napnyugtát és a
hajnalt,
illatos vagy, miként a felhős estelek,
csókod varázssital és amfora az ajkad,
melytől gyáva a hős és bátor a gyerek.

Küldött fekete mély, vagy ég
csillagtetői?
Szoknyád után a Sors kullog, mint hű
kutyád;
szeszélyes kezeid Jó és Rossz
magvetői,
mindent kormányozol s ajkad választ
nem ad.

A holtakon tiporsz, Szépség, gúnyt
göggel úzve,
s nem megvetett diszed a Szív
Borzalma sem;

a gyilkosság is ott táncol, csípődre
fűzve,
kedvenc ékszereid közt, szerelmesen.

Láng vagy s az elvakult lepkék feléd
repesve
elégnek reszketőn s mondják: Áldott a
láng!
A hő szerelmesek édes párjukra esve
sírjukat ölelik, bús haldoklók gyanánt.

Ég küld-e vagy pokol, mindegy, minek
is kérdem?
Oh, Szépség, csodaszörny, rémítő, üde,
szent!
Csak szemed, mosolyod, lábad tárja
elébem
az imádott, soha nem ismert Végtelent!

Légy Isten angyala, vagy a Sátán
szirénje,
mit bánom? Bársonyos tündér szemmel
ha kelsz,
úrnőm, egyetlenem, óh, illat, zene, fény
te,
enyhül a rút világ s könnyül a lomha
perc!

(Tóth Árpád)

Baudelaire szépség-fogalma 3.

elemzett vers: Himnusz a szépséghez

▣ Ambivalencia 1.

Szépség és morál elválasztása:

- Ld. l'art pour l'art
- retorika szintjén (ég – pokol, jó – rossz, fent – lent stb.: „Mit bánom”)
 - ▣ Ld. még: *Előhang*

„Párnáján ringat a fő-fő Varázsló-isten,
a Sátán s álmodtató, mely romlással marat (...)" (Tóth Árpád)

Az „elátkozott költők” előképe

- ▣ *Az eszmény*

„Nem kell nekem a cukros, léha holmi,
az ósdi szépség, mit puhult kor ad”

„Örvényt! Egy hőst, ki földet, eget megvet
eszményeim a bűn-hősnő, lady Macbeth ...” (Kosztolányi Dezső)

- ▣ A ciklus-kompozícióban:

A *Spleen és ideál* ciklus első három verse: *Áldás* – *Albatrosz* – *Fölemelkedés*

- a fent és a lent, a szent és az elátkozott kettőssége

- Az így megrajzolt szerelemképben a testiség, a gyönyör hangsúlyossága

Baudelaire: Himnusz a szépséghez – szépség és halál

Mennyeknek méhe szült, vagy bús
gyehenna téged,
oh, Szépség? A szemed egyként tud
ontani
égi s pokoli fényt, jótéteményt és
vétket,
s bízvást lehet a bor másának
mondani.

Szemedben őrzöd a napnyugtát és a
hajnalt,
illatos vagy, miként a felhős estelek,
csókod varázsital és amfora az ajkad,
melytől gyáva a hős és bátor a gyerek.

Küldött fekete mély, vagy ég
csillagtetői?
Szoknyád után a Sors kullog, mint hű
kutyád;
szeszélyes kezeid Jó és Rossz
magvetői,
mindent kormányozol s ajkad választ
nem ad.

A **holtakon tiporsz**, Szépség, gúnyt
göggel úzve,
s nem megvetett diszed a Szív
Borzalma sem;

a **gyilkosság** is ott táncol, csípődre
fűzve,
kedvenc ékszereid közt, szerelmesen.

Láng vagy s az elvakult lepkék feléd
repesve
elégnek reszketőn s mondják: Áldott a
láng!
A hő szerelmesek édes párijkra esve
sírlukat ölelik, bús haldoklók gyanánt.

Ég küld-e vagy pokol, mindegy, minek
is kérdem?
Oh, Szépség, csodaszörny, rémítő, üde,
szent!
Csak szemed, mosolyod, lábad tárja
előbbem
az imádott, **soha nem ismert Végtelent!**

Légy Isten angyala, vagy a Sátán
szírenje,
mit bánom? Bársonyos tündér szemmel
ha kelsz,
úrnőm, egyetlenem, óh, illat, zene, fény
te,
enyhül a rút világ s könnyűl a lomha
perc!

(Tóth Árpád)

Baudelaire szépség-fogalma 4. elemzett vers: Himnusz a szépséghez

▣ Ambivalencia 2.

Szerelem és halál, mulandóság összekapcsolása:

- Mint halálba vivő, végzetes szenvedély
 - ▣ Ld. még: *Léthe*
„csókjaidban hatalmas Léthe árad,
s a feledés lakozik ajkadon.” (Babits Mihály)
 - ▣ Ld. még: *A mindenséget a sikátorodba húznád, Sed non satiata*
- Mint a szépség tárgyának mulandósága
 - ▣ Ld. még: *Egy dög*
„Igen, ilyen leszel, te, nők között királynő,
az utolsó szentség után,
csontod penész eszi, húsodból vadvirág nő,
s kövér gyom burjánzik buján.” (Szabó Lőrinc)
 - ▣ Ld. még: *Imádlak, mint az ég fekete boltozatját, A vámpír metamorfózisa*

A **testiség** teremt kapcsolatot: a gyönyörként, testi vonzalomként értett szerelem és szépség mulandósága → a **spleen**-élmény egyik forrása
→ a modernség időtapasztalata

Baudelaire és a modernség időtapasztalata 1.

Mulandó és örök kettőssége Baudelaire modernségfogalmában

Baudelaire: *A modern élet festője* (1863)

„[a művész] azt a valamit keresi, amit szabad legyen *modernségnek* neveznünk (...) Vagyis az a dolga, hogy kihámozza a divatból mindazt a történelmi poézist, ami csak megtalálható benne, az átmenetiből kiszűrje a maradandót”

„A modernség – az átmeneti, a múlékony, az esetleges – alkotja a művészet egyik felét, a másik fele örök és változhatatlan”

Baudelaire és a modernség időtapasztalata 2.

Ennek az időtapasztalatnak a különböző megjelenési módjai

- Baudelaire vonzódása saját kora jelenségeihez (ld. *A modern élet festője*)
- Szépségfogalma 2.
 - ld. még *A szépség*: „Halandók! Szép vagyok, mint véső-véste álom”
„Rejtelmes szfinx gyanánt, azúrban trónolok” (Tóth Árpád)

A megközelíthetetlen, rejtélyes, örök műalkotás és a (megszólított) halandó ellentéte:

- az emberi mulandósággal szembeállított műalkotás
- Ld. még: az *Egy dög* befejezése
„De mondd meg, édes, a féregnek, hogy e börtön
vad csókjaival megehet,
én őrzöm, isteni szép lényegükben őrzöm
elrothadt szerelmeimet!” (Szabó Lőrinc)
- Nemcsak a vágy tárgyának mulandósága (ld. szerelemképe),
hanem a mulandóság, az elmúlás vágya is:
 - Spleen-fogalma
 - A halál vonzása
- A nagyváros tapasztalata

Baudelaire és a modernség időtapasztalata 3.

– A nagyváros tapasztalata:

- Párizs, a nagyváros, mint ennek a modernség-tapasztalatnak a „helye”, és a művész, mint megfigyelő, „kószáló”, „csatangoló” (flâneur)

A modern élet festője:

„Szenvedélye és hivatása: összeforralni a tömeggel. Az igazi csatangoló, a szenvedélyes megfigyelő számára végtelen öröm, ha a sokaság, a változékonyság a mozgás, a tűnékenység és a határtalanság körében üthet tanyát.”

„Megcsodálja az élet múlhatatlan szépségét és bámulatra méltó harmóniáját a fővárosokban (...) az emberi szabadság zűrzavarában. Megbámulja a nagyvárosi tájakat, a körengeteget ... élvezzi az egyetemes életet”

→ az állandóan változó, nyüzsgő nagyváros: a múltó idő tapasztalata

- Ld. a *Párizsi képek* ciklus (vagy a *Fájó Párizs* kötet)

– Ennek a tapasztalatnak az érzékelője a „kószáló”: elsősorban nem téma, nem feltétlenül szereplő, hanem **szemléletmód**

A „megfigyelő”, „kószáló” nézőpontja 1.

▣ A kószáló magánya:

a városi tömegben elvesző, feloldódó néző

- Ld. *A nap*: „bolygok magányosan, vívódva furcsa tornán...” (Tóth Á.)
A hét öreg: „borús beszédben únt lelkemmel, mentem én” (Babits M.)
- Ld. még (kimondatlanul): *Találkozás egy ismeretlennel, Esti szürkület*
- Ambivalencia 3.: Otthonosság és otthontalanság együttese

A modern élet festője

„Sehol sem lenni otthon és mindenütt otthon érezni magát, látni a világot, a világ középpontjában állni, de rejtve maradni a világ előtt”

▣ Ld.: *Találkozás egy ismeretlennel*

„...Óh, illanó csoda,
kinek tekintete lelkem újjászülötté
igézte - az örök időn látlak-e többé?

Másutt - óh messze majd! Későn! Talán *soha*...

Mit sejtem, merre szállsz? Mit sejtéd, merre bolygok?

Te, kivel - s tudtad ezt! - lehettem volna boldog!”

(Babits Mihály)

A „megfigyelő”, „kószáló” nézőpontja 2.

- ▣ A nézés jelentősége: passzív megfigyelő

- Ld. *Tájkép* (A *Párizsi képek* nyitóverse):

„Kikönyökölkök és nézem padlásszobámból
a műhelyt, mely fecseg s dalolva-zengve lángol,
a város száz torony- és kürtő-árbocát
s a mennyboltot, melyen öröklét ragyog át.” (Szabó Lőrinc)

- ▣ Ambivalencia 4.:

Külső és belső látvány, objektív és szubjektív elválaszthatatlansága

- Ld. *Tájkép* folytatása: „És álmodni fogok...” (Szabó Lőrinc)

A vakok: „Nézd őket lelkem...” (Babits Mihály)

Esti szürkület: „Szállj magadba szívem, komoly perc ez: ne nézd
ne halld e zűrzavart, lármát, tülekedést” (Szabó Lőrinc)

- *A hattyú:* „Csak lelkem látja még az eltűnt barak tábort”

„S rám dús emlékeim kőszúllyal omlanak.”

„Lelkem így bujdosik, és a vadonba verve
Sok vén Emlék telin búgó kürtje rian” (Szabó Lőrinc)

A „megfigyelő”, „kószáló” nézőpontja 3.

▣ A képzelet kultusza

■ Baudelaire: *A természet a képzelet tükrében*

természetutánzás és teremő képzelet szembeállítás

„A képzelet tanította meg az embert a szín, a vonal, a hang és az illat erkölcsi jelentésére. Ő alkotta meg a világ kezdetét az analógiát és a metaforát. Az egész világot elemeire bontja szét, és a fölhalmozott, engedelmes anyagból, melynek gyökereiért a lélek legmélyére kell leásnunk, új törvények szerint új világot teremt, megteremti az új érzetét.”

▣ A nézőpont, mint a képi világot meghatározó vonás

■ Ld. *A vakok*

■ Ld. még: *A hattyú*

Baudelaire: *A vakok* – külső és belső látvány párhuzama

1. **Nézd őket, lelkem**; oly ijesztő, bús csapat!
Mint furcsa bábok, a mosolyt ajkadra lopják.
Holdkórosak gyanánt járnak s mélázva dobják
nem tudni, hogy hová, vak pillantásukat.

Szemük, honnan kiszállt, eltűnt az égi szikra,
minthogyha messze, fel, meredne, ég felé,
sohase láthatod a kövezet fölé
hajolva zord fejük lecsüggni vállaikra.

2. **Így** járnak éjüket, a nagy sötét gödört,
amely az örök Csönd testvére. Zúg, süvölt
a Város, zeng, kacag; s vakon e vad zenében

én is, az iszonyig keresve a gyönyört,
tántorgok, mint ezek; de jobban meggyötört
szívvel kérdem: "Vakok, mit lestek ott az égen? "

(Babits Mihály)

Baudelaire: *A vakok*

vakság/éj/halál/csönd – város: zaj/gyönyör

1. Nézd őket, lelkem; oly ijesztő, bús csapat!
Mint furcsa bábok, a mosolyt ajkadra lopják.
Holdkórosak gyanánt járnak s mélázva dobják
nem tudni, hogy hová, **vak** pillantásukat.

Szemük, honnan kiszállt, eltűnt az égi szikra,
minthogyha messze, fel, meredne, ég felé,
sohase láthatod a kövezet fölé
hajolva zord fejük lecsüggni vállaikra.

2. Így járják **éjüket, a nagy sötét gödört,**
amely az örök Csönd testvére. Zúg, süvölt
a Város, zeng, kacag; s vakon e vad zenében

én is, az **iszonyig keresve a gyönyört,**
tántorgok, mint ezek; de jobban meggyötört
szívvel kérdelem: "Vakok, mit lestek ott az égen?"

(Babits Mihály)

Baudelaire: *A vakok*

ég és föld ellentéte – a vakság átértelmeződése

1. Nézd őket, lelkem; oly ijesztő, bús csapat!
Mint furcsa bábok, a mosolyt ajkadra lopják.
Holdkórosak gyanánt járnak s mélázva dobják
nem tudni, hogy hová, vak pillantásukat.

Szemük, honnan **kiszállt, eltűnt az égi szikra,**
minthogyha messze, fel, meredne, ég felé,
sohase láthatod a kövezet fölé
hajolva zord fejük lecsüggni vállaikra.

2. Így járják éjüket, a nagy sötét gödört,
amely az örök Csönd testvére. Zúg, süvölt
a Város, zeng, kacag; s vakon e vad zenében

én is, az iszonyig keresve a gyönyört,
tántorgok, mint ezek; de jobban meggyötört
szívvel **kérdek: "Vakok, mit lestek ott az égen?"**

(Babits Mihály)

Köszönöm a figyelmet!

▣ A nagyváros tapasztalata:

- A műviség kultusza: a természet és a természetesség romantikus kultuszát felváltja a mesterséges kultusza
 - Női szépség eszménye (*Ékszerek, Exotikus illat* – ld. még: *Az arcfestés dicsérete = A modern élet festője*)
 - A város mint helyszín (a természet legfeljebb távoli, elképzelt táj)
 - Természetutánnzás és képzelet szembeállítása
 - Ld. *A természet a képzelet tükrében*
 - A természet utánzásának elutasítása a képzelet nevében
 - Az alkotás teremtként való meghatározása
 - A műalkotás felsőbbrendűsége a természeti szépséggel szemben
 - Formai tökéletességre törekvés